

از دیاد جمعیت و نظام شهری در استان اصفهان

حسن بیک محمدی^۱

مقدمه:

افزایش جمعیت، موضوع مهم و حیاتی جهان در قرن بیستم است. از آنجا که انسانها متناسب با رشد کمی آحاد انسانی، نمی‌توانند امکانات زیستی، رفاهی و بهداشتی را نیز افزایش دهند، این موضوع همچنان به‌عنوان یک مبحث جدی در مقابل جوامع جدید قرار گرفته است.^۲

کشورهای توسعه یافته با برنامه‌ریزی و آموزش اجتماعی، توانسته‌اند از آسیبهای سیل جمعیتی مصون بمانند، اما اکثریت کشورهای جهان، یعنی دنیای توسعه نیافته در این ارتباط با معضلات اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی متعددی روبه‌رویند. یکی از این مشکلات، که مقاله حاضر به آن پرداخته است، مسأله رشد فزاینده جمعیت شهری و عوارض ناشی از آن در نظام شهری است. از آنجا که در کشورهای جهان سوم میزان رشد جمعیت، مهاجرتهای روستایی و رشد شهرنشینی بسیار بالاست و نرخ افزایش جمعیتی اغلب سریع‌تر از رشد برنامه‌ریزی توسعه است، مشکلات ناشی از رشد شهرنشینی بیش از کشورهای توسعه یافته است.

طبق پیش‌بینیهای انجام شده، جمعیت ایران تا سال ۱۴۰۰ به بیش از ۱۰۰ میلیون نفر افزایش خواهد یافت و جمعیت شهری آن نزدیک به ۲ برابر جمعیت فعلی خواهد رسید.

استان اصفهان از نمونه استانهاییست که به‌لحاظ موقعیت ویژه جغرافیایی، از نظر کشاورزی، صنعتی، فرهنگی و اجتماعی از شرایط خاصی برخوردار بوده و جمعیت آن در دهه‌های اخیر افزایش زیادی داشته است.

رشد جمعیت استان و گرایش شدید به زندگی شهری در اغلب شهرهای آن برنامه‌های توسعه استان را تحت تأثیر قرار داده و برنامه‌ریزان شهری را مجبور ساخته تا جهت سرریزهای جمعیتی برخی

از شهرها و مراکز صنعتی، شهرهای جدیدی احداث نمایند، که از آن جمله است شهرهای پولادشهر، شاهین شهر، مجلسی، بهارستان و سپاهان شهر که تعدادی به منظور پاسخگویی به نیازهای سکونتی کارکنان و مراکز صنعتی و تعدادی به خاطر پذیرش سرریزهای جمعیت شهر اصفهان یا شهرهای دیگر استان بوده است، هر چند هر یک از این شهرهای جدید نیز خود با مشکلات متعددی روبرویند.

مفهوم سلسله مراتب شهری

امروزه، تمامی مراکز شهری بزرگ و کوچک به نوعی نقاط اطراف خود را تحت تأثیر قرار می‌دهند.^۱ ضمناً این مراکز در فضاهای جغرافیایی تحت تأثیر پدیده‌های طبیعی و عوامل انسانی از نظم فضایی خاصی پیروی می‌کنند. به عبارت دیگر، در هر ناحیه مراکز شهری در عین حال که در هاله‌ای از مراکز روستایی احاطه شده‌اند، به صورت حلقه‌های زنجیر به یکدیگر پیوسته بوده و پراکندگی فضایی ویژه‌ای را در سطح ناحیه‌ای، منطقه‌ای و ملی نمایان می‌سازند که به آن "شبکه شهری" می‌گویند.

مراکز شهری در هر کشور به تبع شرایط جغرافیایی و تحت تأثیر مسائل اقتصادی، اجتماعی و سیاسی می‌توانند از ابعاد کمی و کیفی، یا به عبارت دیگر از جهات تعداد جمعیت، نقش و عملکرد، طبقه‌بندی شوند.

"سلسله مراتب شهری" در واقع نوعی رده‌بندی و پشت سرهم آوردن منظم مراکز شهری است که برحسب اهمیت و براساس عوامل کمی و کیفی صورت گرفته و بر مبنای تعداد جمعیت و مرتبه منظم شده‌اند. پیر ژرژ معتقد است که سلسله مراتب شهری متکی بر تعداد ساکنان شهر، به تنهایی نمی‌تواند سیمای کاملاً روشنی از شهر را نشان دهد، لذا معتقد است که سلسله مراتب شهری را باید به اتکای ماهیت عملکرد و نقش شهرها مشخص کرد.^۲ در نظام سلسله مراتب، شهرهای یک کشور، غالباً بزرگترین شهر و اغلب پایتخت آن به لحاظ برخوردار از ویژگیهای خاص در بالاترین رتبه قرار می‌گیرد که آنرا "نخست شهر"^۳ می‌نامند، این الگوی نظام شهری برای اولین بار توسط جفرسون

۱. نظریان، اصغر، نظام سلسله مراتب شهرهای ایران، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۱، تابستان ۷۳، ص ۶۷.

۲. فرید، یدالله، جغرافیا و شهرشناسی، دانشگاه تبریز، چاپ دوم، ۱۳۷۱، ص ۴۸۸.

(Jefferson) نخست شهر نامیده شد.

تراکم نسبی جمعیت

استان اصفهان در سال ۱۳۷۰، حدود ۳/۷۴۴ میلیون نفر جمعیت داشته و با توجه به مساحت آن (۱۰۵۲۶۳ کیلومترمربع) از تراکم نسبی ۳۵ نفر در هر کیلومترمربع برخوردار بوده است. این تراکم در نواحی مختلف آن با هم متعادل نبوده و لذا از این نظر در نقاط مختلف آن تفاوت‌های فاحشی به چشم می‌خورد. باید گفت که شاخص تراکم مطلق جمعیت بیانگر مناسبی به نظر نمی‌رسد به عبارت دیگر نمی‌توان انتظار داشت که الگوی اسکان جمعیت در مناطق کویری و پر آب یکسان بوده باشد. به هر جهت در استان اصفهان کمترین تراکم در شهرستان نایین با ۱/۵ نفر و بیشترین آن در خمینی‌شهر با ۱۳۰۴ نفر در هر کیلومترمربع بوده است.

براساس آمار جدول شماره ۱، تراکم نسبی استان در ۳۵ سال گذشته حدود ۵ برابر افزایش یافته است. بدیهی است در این فاصله فشار و حجم تقاضا بر امکانات استان نیز به همین نسبت زیاد شده است.

جدول شماره ۱. مقایسه تراکم نسبی جمعیت استان در سالهای مختلف (نفر در هر کیلومتر مربع)

سال	۱۳۳۵	۱۳۴۵	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۰
تراکم نسبی جمعیت	۷/۷	۱۵	۲۰/۶	۳۱/۶	۳۵

منبع: جوان، جعفر، جمعیت ایران و بستر جغرافیایی آن، دانشگاه فردوسی، مشهد، ۱۳۶۷، ص ۴۷.

تغییرات جمعیتی استان

استان اصفهان در دومین سرشماری عمومی نفوس و مسکن ایران (سال ۱۳۴۵) جمعیتی معادل ۱/۴۲۳ میلیون نفر داشته که ۵۲/۸ درصد آن شهرنشین بوده است. این جمعیت در سال ۱۳۷۰ به ۳/۷۷۴

۱. بهفروز، فاطمه، تحلیلی نظری، تجربی برای متعادل سازی توزیع فضایی جمعیت در سیستم شهرهای ایران،

مجله پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۲۸، سال ۱۳۷۱، ص ۱۶.

میلیون نفر افزایش یافته است.

در همین مدت، جمعیت روستایی آن از ۶۷۱۶۵۶ تن در سال ۳۵ به ۱۲۴۵۴۲۰ تن در سال ۱۳۷۰ رسیده و سالانه معادل ۲/۵ درصد رشد داشته است. مقایسه آمار سالهای ۱۳۴۵ و ۱۳۷۰ نشان می‌دهد که جمعیت استان در ۲۵ سال گذشته به‌طور متوسط ۴ درصد در سال رشد داشته است. ضمناً، در همین مدت جمعیت شهری آن از ۷۴۰ هزار نفر به ۲/۵۴۱ میلیون نفر رسید و از رشدی معادل ۵ درصد در سال برخوردار بوده است. (جدول شماره ۲)

جدول شماره ۲. مقایسه جمعیت کل و جمعیت شهری استان اصفهان در سالهای مختلف

سال	کل جمعیت (هزار نفر)	شهری (هزار نفر)	درصد	تعداد شهر
۱۳۴۵	۱۴۲۳	۷۴۰	۵۲/۸	۳۱
۱۳۵۵	۱۹۶۹	۱۲۴۱	۶۳	۴۲
۱۳۶۵	۳۲۹۴	۲۱۱۲	۶۴/۱	۴۸
۱۳۷۰	۳۷۷۴	۲۵۲۴	۶۷	۵۷

منبع: زنجانی، حبیب‌اله و رحمانی، فریدون، راهنمای شهرهای ایران، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری وزارت مسکن و شهرسازی، ۱۳۶۸.

در این ارتباط، عواملی چون رشد طبیعی جمعیت، مهاجرت‌های روستایی به مراکز شهری، مهاجرت از بیرون از استان و بالاخره تبدیل بسیاری از روستاها به مراکز شهری^۱ بی‌تأثیر نبوده است. شایان توجه است که بدانیم مهاجرت‌های روستایی استان فقط مربوط به کمبود امکانات و

۱. براساس تبصره ۵ ماده ۴ قانون وزارت کشور (مصوبه هیأت دولت) آخرین ملاک تبدیل مراکز روستایی به شهری، میزان تراکم جمعیت دهستان و تعداد جمعیت روستاهاست. براساس این تبصره حداقل جمعیت برای روستاهای واقع در دهستانهای کم تراکم (کمتر از ۵ نفر در هر کیلومتر مربع) ۴۰۰۰ نفر، تراکم متوسط (۷ تا ۳۰ نفر) ۶۰۰۰ و تراکم زیاد (۳۰+ نفر) ۱۰۰۰۰ نفر است.

محرومیت‌های مناطق روستایی از جمله فقدان زمین کافی برای کشت، پایین بودن سطح بهداشت و درمان، عدم درآمد کافی برای تأمین نیازهای اولیه زندگی نیست، بلکه نقش جاذبه‌های مناطق شهری، بویژه شهرهای بزرگتر و توسعه‌یافته نیز بسیار مهم است و این عوامل رویهم در مهاجرت روستاییان به مناطق شهری مؤثر بوده‌اند.

نظام شهری استان در ۱۳۴۵

در سال ۱۳۴۵، جمعیت شهری استان در ۳۱ شهر سکونت داشته‌اند. آمار جدول شماره ۳ نشان می‌دهد که توزیع جمعیت شهری استان در مراکز شهری آن متعادل نبوده و از این نظر، در نقاط مختلف آن تفاوت‌های چشمگیری دیده می‌شود. مهمترین ویژگیهای نظام شهری استان در این سرشماری به شرح زیر است:

۱. شهر اصفهان، در سال ۱۳۴۵، با داشتن ۴۲۴ هزار نفر جمعیت، ۵۷/۳ درصد جمعیت شهری استان را به خود اختصاص داده و به‌تنهایی بیش از ۳۰ شهر دیگر استان، در آن سال، جمعیت داشته است.
۲. جمعیت مرکز استان نسبت به شهر دوم آن، یعنی خمینی شهر (۴۶۸۰۰ نفر) ۹ برابر است و در فاصله بین آن تا شهرهای ۵۰۰ هزار نفری هیچ شهری واقع نشده است. و این تقیصه حاکمیت الگوی نخست شهری استان را نشان می‌دهد.
۳. تعداد ۲۰ شهر یا ۶۵ درصد از مراکز شهری استان جمعیتی بین ۵ تا ۲۵ هزار نفر دارند.
۴. در گروه ۲۵ تا ۵۰ هزار نفری تنها سه شهر (خمینی شهر، نجف‌آباد و شهرضا) قرار دارند و فاصله آنها تا مرکز استان بسیار زیاد است.
۵. بیش از ۸۵ درصد از جمعیت استان در جنوب غربی استان و در حاشیه شمالی، غربی و جنوب غربی شهر اصفهان قرار دارند.
۶. تعداد شهرهای کمتر از ۵ هزار نفر، ۷ شهر بوده و جمعیت مجموع آنها کمتر از ۲۷ هزار نفر است.
۷. ضریب تراکمی جینی جمعیت شهری استان ۰/۲۸ است و عدم تعادل در توزیع جمعیت در طبقات شهری را نشان می‌دهد. (نمودار ۱)

جدول شماره ۳. توزیع جمعیت شهری استان اصفهان به تفکیک اندازه جمعیت آنها بر اساس سرشماریهای عمومی کشور در فاصله زمانی ۱۳۳۵ تا ۱۳۷۰ (هزار نفر)

ردیف	طبقه بندی جمعیت شهرهای	سرشماری ۱۳۳۵		سرشماری ۱۳۴۵		سرشماری ۱۳۵۵		سرشماری ۱۳۶۵		سرشماری ۱۳۷۰	
		تعداد شهر	جمعیت	تعداد شهر	جمعیت	تعداد شهر	جمعیت	تعداد شهر	جمعیت	تعداد شهر	جمعیت
۱	کمتر از ۵۰۰۰ نفر	۲	۲۶/۲	۷	۱۶	۴	۱۸/۵	۵	۱۱	۴	
۲	۵۰۰۰ - ۲۴۹۹۹ نفر	۱۳	۱۷۶	۲۰	۳۲۰	۳۲	۴۴۸/۵	۲۹	۴۰۳/۴	۳۶	
۳	۲۵۰۰۰ - ۴۹۹۹۹ نفر	۲	۱۱۴	۳	۱۰۴	۳	۲۹۰	۸	۳۰۸/۶	۹	
۴	۵۰۰۰۰ - ۹۹۹۹۹ نفر	-	-	-	۱۴۰	۲	۱۲۵	۲	۲۵۷/۶	۴	
۵	۱۰۰۰۰۰ - ۴۹۹۹۹۹ نفر	۱	۴۲۴	۱	-	-	۲۴۳	۳	۴۳۳/۴	۳	
۶	۵۰۰۰۰۰ نفر و بیشتر	-	-	-	۶۶۱/۵	۱	۹۸۷	۱	۱/۱۲۷	۱	
۷	کل جمعیت شهری با احتساب نقاط کمتر از ۵۰۰۰ نفر	۱۸	۷۴۰	۳۱	۱۳۴۱	۴۲	۲۱۱۲	۴۸	۲۵۴۱	۵۷	
۸	کل جمعیت شهری بدون احتساب نقاط کمتر از ۵۰۰۰ نفر	۱۶	۷۱۳/۸	۲۴	۱۳۲۵	۳۸	۲۰۹۳	۴۳	۲۵۳۰	۵۳	

ماخذ:
 ۱. سرشماری عمومی نفوس و مسکن، مرکز آمار ایران، جزوه‌های کل کشور مربوط به سرشماری‌های ۱۳۳۵، ۱۳۴۵، ۱۳۵۵، ۱۳۶۵ و ۱۳۷۰.
 ۲. زنجانی، حبیب‌الله و رحمانی، فریدون، راهنمای جمعیت شهرهای ایران، ۱۳۳۵ تا ۱۳۷۰، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری وزارت مسکن و شهرسازی، ۱۳۶۸.
 ● در سرشماری سال ۱۳۶۵ ملاک نقاط شهری داشتن شهرداری بوده است، بنابراین نقاط بیش از ۵ هزار نفر جمعیت که فاقد شهرداری بوده‌اند، روستا به حساب آمده‌اند.

نظام شهری استان در ۱۳۵۵

در سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۵۵، استان اصفهان حدود ۱/۹۶۹ میلیون نفر جمعیت داشته که ۶۳ درصد آن شهرنشین بوده است. جمعیت کل مراکز شهری استان حدود ۱/۲۴۱ میلیون نفر و تعداد شهرهای آن ۴۲ شهر است (جدول شماره ۲). این جمعیت نسبت به سال ۱۳۴۵ با نرخ رشدی معادل ۵/۳ درصد در سال افزایش یافته و به تعداد شهرهای آن ۱۱ شهر اضافه شده است.

مهمترین ویژگیهای این نظام شهری عبارتند از:

۱. از مقایسه جمعیت شهرهای اصفهان با کل جمعیت شهری استان و فاصله جمعیتی آن نسبت به شهر دوم، یعنی نجف آباد (با ۷۵/۲ هزار نفر جمعیت و $\frac{۱}{۹}$ اصفهان) معلوم می‌شود که نظام نخست شهری استان همچنان حاکمیت خود را حفظ نموده است.
۲. جمعیت شهر اصفهان از مرز ۵۰۰ هزار نفر گذشته و به ۶۶۱ هزار نفر رسیده است. این شهر به‌عنوان ابرشهر یا کلان شهر منطقه، نزدیک به نیمی از جمعیت شهری استان را به خود اختصاص داده و نسبت به شهرهای دیگر استان فاصله بسیار زیادی پیدا کرد.
۳. تعداد شهرهای ۵ تا ۲۵ هزار نفری استان از ۲۰ شهر در سال ۱۳۴۵ به ۳۲ شهر در سال ۱۳۵۵ افزایش یافته و از نرخ رشد جمعیتی سالانه ۶/۱ درصد برخوردار بوده است. بدیهی است بخشی از این افزایش نتیجه مهاجرت روستایی و تبدیل روستاها به مراکز شهری بوده است. (جدول شماره ۳)
۴. جمعیت نجف آباد و خمینی شهر به‌عنوان شهرهای درجه دوم استان از مرز ۵۰ هزار نفر گذشته است، درحالی‌که بین آنها و شهر اول شکاف بسیار زیادی وجود دارد.
۵. عدم تعادل در توزیع جمعیت در طبقات شهری استان بیشتر شده و ضریب تراکمی جینی جمعیت آن به ۰/۲۶ کاهش یافته است. (نمودار ۱)

نظام شهری استان در سال ۱۳۶۵

در سال ۱۳۶۵ جمعیت استان اصفهان بالغ بر ۳/۲۹۴ میلیون نفر بوده که از این تعداد ۶۴/۱ درصد شهرنشین بوده و در ۴۸ مرکز شهری زندگی می‌کرده‌اند.

مهمترین ویژگیهای این نظام به شرح زیر است:

۱. شهر اصفهان به‌دلیل موقعیت ویژه اداری، سیاسی، صنعتی، بازرگانی و خدماتی همچنان به رشد جمعیتی خود ادامه داده و شهروندان خود را نزدیک به یک میلیون نفر (۹۸۷ هزار نفر) رسانده و

- ۷ برابر شهر دوم (کاشان ۱۳۸/۵ هزار نفر) جمعیت داشته است. این مسأله باز حکایتی مجدد از نظام نخست شهری استان دارد.
۲. شهرهای کاشان، نجف آباد خمینی شهر با گذشتن از مرز ۱۰۰ هزار نفر تا حدودی فاصله خود را با بقیه شهرهای پایین تر بیشتر نموده و به همان نسبت به شهر اول یعنی مرکز استان نزدیک تر شده اند.
۳. تغییر مهم دیگر، افزایش چشمگیر در تعداد و جمعیت شهرهای ۲۵ تا ۵۰ هزار نفری است، همان طور که در جدول شماره ۳ آمده است تعداد این شهرها نسبت به دهه قبل افزایش چشمگیری داشته و از ۳ به ۸ شهر رسیده است.
۴. در سال ۱۳۶۵، هر چند در هر یک از طبقات شهری تعدادی شهر دیده شده و شکاف در فاصله طبقاتی وجود ندارد، اما تفاوت فاحش در تعداد شهرها و رابطه آنها با میزان جمعیت شهری هر گروه، بار دیگر عدم تعادل در توزیع جمعیت شهری را بویژه در میزان ضریب جینی آن (۰/۲۸) نشان می دهد. (نمودار ۱)

نظام شهری سال ۱۳۷۰

- در سال ۱۳۷۰ جمعیت استان به ۳/۷۴۴ میلیون نفر رسیده که ۶۷ درصد آن شهرنشین بوده است. به عبارت دیگر، در این سال، حدود ۲/۵۴۱ میلیون نفر در سطح ۵۷ شهر سکونت داشته اند. مهمترین ویژگیهای این نظام شهری به شرح زیر است:
۱. جمعیت مرکز استان از مرز یک میلیون نفر گذشته (۱/۱۲۷ میلیون نفر) و به تنهایی برابر ۴۴/۳ درصد کل جمعیت شهری استان و بیش از ۷ برابر شهر دوم (نجف آباد با ۱۶۰ هزار نفر) جمعیت داشته است.
۲. بعد از اصفهان سه شهر نجف آباد، خمینی شهر و کاشان با ۴۳۳ هزار نفر، ۱۷ درصد جمعیت شهری استان را به خود اختصاص داده اند.
۳. تعداد شهرهای ۵۰ تا ۱۰۰ هزار نفری از ۲ شهر در ۱۳۶۵ به ۴ شهر افزایش یافته و جمعیت آنها نسبت به قبل ۱۷۸ درصد افزایش داشته است.
۴. تعداد شهرهای ۲۵ تا ۵۰ هزار نفری نیز از ۸ به ۹ شهر رسیده است. (جدول شماره ۳)
۵. عدم تعادل در توزیع جمعیت در طبقات مختلف شهری همچنان به چشم خورده و ضریب جینی جمعیت استان به ۰/۲۷ کاهش یافته است. (نمودار ۱)

نتیجه گیری و تحلیل اثر افزایش جمعیت بر نظام و سلسله مراتب شهری استان

با توجه به مطالب ارایه شده در مورد تغییرات نظام شهری استان و آمارهای موجود و مقایسه نظام و سلسله مراتب شهری استان اصفهان در سالهای مختلف آمارگیری، موارد زیر قابل توجه است:

۱. رشد جمعیت شهری در ۳۵ سال گذشته، سریع تر از نظام برنامه ریزی شهری استان بوده و علاوه بر مشکلات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی در نظام سلسله مراتب شهری استان نیز آشفته گیهایی را ایجاد کرده است.

۲. نظام سلسله مراتبی شهرهای استان از یک نظام هماهنگ و متعادل برخوردار نبوده و تا رسیدن به الگوی رتبه - اندازه^۱ فاصله زیادی دارد.

۳. تمرکز بخش زیادی از جمعیت شهری استان در شهر اصفهان در ۳۵ سال گذشته و میزان فاصله آن نسبت به شهرهای مرتبه دوم استان، نمایانگر یک کلان شهر منطقه ای در قالب الگوی نخست شهری در نظام سلسله مراتبی شهری استان است و تمرکز بیش از حد جمعیت در آن عدم تعادل در توزیع جغرافیایی جمعیت استان را تشدید نموده است.

۴. توزیع جمعیت شهری به نسبت تعداد شهرهای در فاصله سالهای ۱۳۳۵ تا ۱۳۷۰، متعادل نبوده و آشفته گی موجود هر سال بیش از سال قبل است و کاهش ضریب جینی در سالهای مختلف مؤید این موضوع است.

۵. توزیع جغرافیایی جمعیت در استان نامتعادل به نظر می رسد به گونه ای که بیش از ۸۰ درصد جمعیت در جنوب غربی استان (یا منطقه اصفهان) یا قطب و محورهای کشاورزی - خدماتی - صنعتی استان تمرکز یافته است و فشار این جمعیت بر امکانات منطقه مرتباً افزوده می گردد. در این رابطه

۱. قانون رتبه - اندازه (*Rank size rule*) که پتر هاگت و زیف بیش از دیگران روی آن کار کرده، جمعیت هر یک از شهرهای یک کشور را براساس فرمول زیر تعیین می نماید.

$$P_2 = \frac{P_1}{K}$$

$$P_1 = \text{جمعیت بزرگترین شهر}$$

$$P_2 = \text{جمعیت شهر دوم}$$

$$K = \text{مرتبه شهر در مجموعه شهرها}$$

براین اساس جمعیت شهر دوم $\frac{1}{K}$ جمعیت شهر اول است و الی آخر.

ضروریست که نخست محاسبات دیگری انجام شود تا بتوان نظر قطعی داد از جمله این محاسبات می‌توان به شاخص تراکم بیولوژیک اشاره نمود.

۶. در بین شهرهای بزرگ و کوچک استان از نظر کمی (تعداد جمعیت) و کیفی (عملکردی و نقش) تفاوت بسیاری دیده می‌شود و شهر برتر استان یعنی اصفهان با کارکردهای مختلف سیاسی، اداری، اقتصادی و اجتماعی توانسته‌اند تمامی شهرهای استان را تحت‌الشعاع قرار دهد.

۷. روند افزایش بی‌رویه جمعیت شهر و منطقه اصفهان در دهه‌های گذشته مسائل و مشکلات زیادی از جمله: نارسایی در ارائه خدمات، افزایش تراکم ساختمانی، گرانی زمین و مسکن، افزایش شدید اجاره‌خانه، آلودگیهای محیطی، ناهنجاریهای اجتماعی و... را ایجاد کرده و موجب احداث سریع شهرهای جدید متعددی در اطراف اصفهان شده است، که این شهرکها نیز هر یک مسائل خاص خود را دارند.

۸. چنانچه میزان رشد جمعیت شهری ۳۵ سال گذشته استان ادامه یابد در سال ۱۴۰۰ یعنی در ۲۵ سال آینده ما شاهد حداقل ۶/۳۶۷ میلیون جمعیت شهری خواهیم بود. یعنی تعداد شهرنشینان استان به بیش از دو برابر تعداد امروز خواهد رسید که البته با توجه به تحولات اخیر جمعیتی امکان تحقق آن پیداست و چنانچه شهرهای فعلی نتواند جوابگوی نیازهای متعدد این جمعیت‌ها باشد در ۱۵ سال آینده، حداقل به بیش از ۵۰ شهر با ظرفیت شهرهای فعلی نیاز خواهد بود. در این صورت، آیا بهتر نیست برنامه‌ریزان جمعیتی و شهری ما از امروز به فکر مشکلات آینده باشند؟

جدول شماره ۴. مقایسه میزان رشد جمعیت شهری استان و شهر اصفهان در سالهای مختلف (هزار نفر)

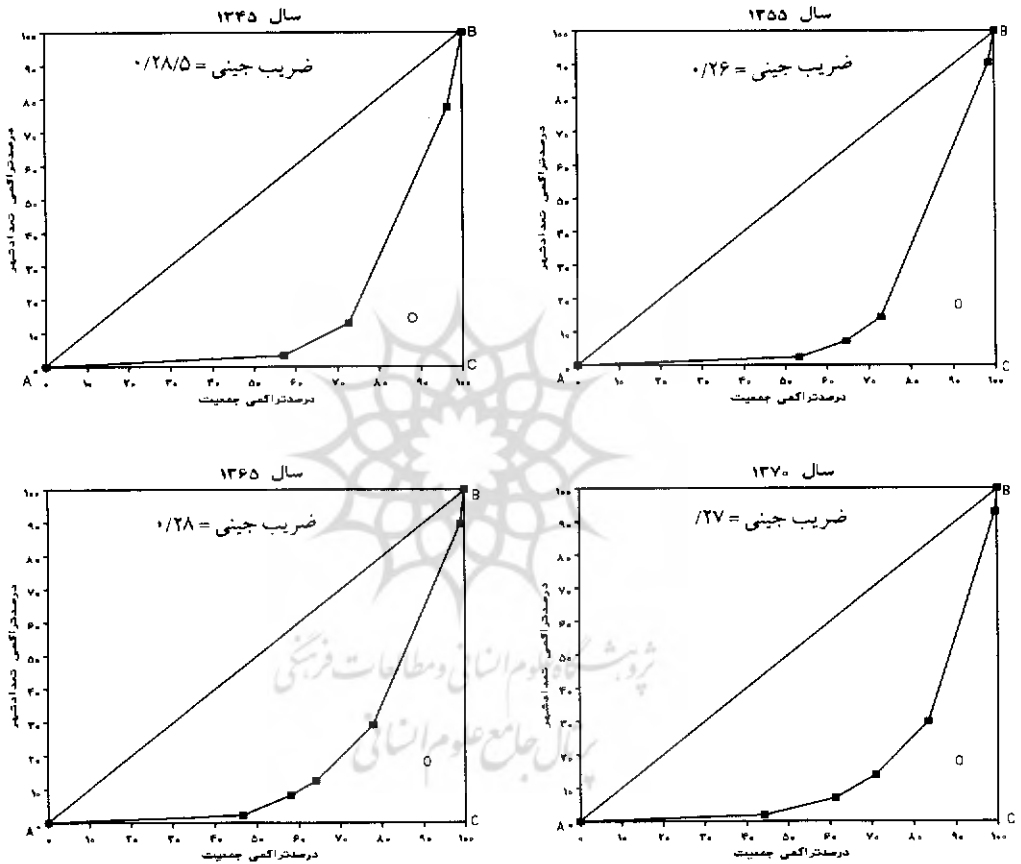
پیش‌بینی	میزان رشد	سال					
		۱۳۷۰	۱۳۶۵	۱۳۵۵	۱۳۴۵	۱۳۳۵	
سال ۱۴۰۰	۳۵ تا ۷۰ سال	۱۳۷۰	۱۳۶۵	۱۳۵۵	۱۳۴۵	۱۳۳۵	جمعیت شهری
۶۳۶۷	۴/۷ درصد	۲۵۴۱	۲۱۱۲	۱۲۴۱	۷۴۰	۵۰۱	استان اصفهان
۲۶۴۰	۴/۳ درصد	۱۱۲۷	۹۸۷	۶۶۲	۴۲۴	۲۵۴	شهر اصفهان

در این راستا ضروریست که مبحث توزیع جمعیت استان و نظام مراکز اسکان مورد بررسی و مطالعه دقیقتری قرار گیرد. این اقدام را می‌توان با توجه به نکات عمده زیر مورد توجه قرار داد.

۱. قبل از هر گونه برنامه‌ریزی و سیاستگذاری در راستای تعادل‌بخشی به نظام شهری استان، شایسته است که در جای جای آن مطالعات دقیق جغرافیایی و آمایش سرزمین انجام گیرد تا پتانسیلها و توانهای بالقوه نواحی جهت پذیرش جمعیت مشخص گردد.
۲. در برنامه‌ریزیهای شهری استان، بهتر است مسائل مناطق روستایی و حوزه‌های نفوذ مراکز شهری با هم مطالعه شود، چون وجود ارتباط بین مراکز و مسائل شهری با نواحی روستایی قابل پیش‌بینی است.^۱
۳. بجای توسعه شهر اصفهان یا شهرهای درجه ۲ استان (چون نجف‌آباد، خمینی شهر و...) یا احداث شهرهای جدید که اغلب با مسایل و مشکلات زیادی روبه‌رویند، می‌توان ضمن مطالعه و مکانیابی، شهرهای کوچک و با هویت و یا روستا شهرها را توسعه داد. بدیهی است جمعیت‌پذیری این مراکز با جذب مهاجرین روستایی به‌نحو شایسته‌ای از افزایش جمعیت شهرهای بزرگ جلوگیری خواهد کرد.
۴. چون شهرهای کوچک و روستا شهرهای ۵ تا ۲۵ هزار نفری بیشتر با روستاها در ارتباط‌اند و مهمترین مراکز خدماتی آنها محسوب می‌شوند و مسؤولین اجرایی و اداری آنها بیشتر با مسائل نواحی روستایی آشنایند، توجه به این شهرها بدون شک از تضاد و دوگانگی اقتصادی در فضاهای شهری استان خواهد کاست.
۵. در ارتباط با جلوگیری از رشد بی‌رویه جمعیت شهر اصفهان و در راستای استراتژی سیاست عدم تمرکز جمعیتی و متعادل‌سازی توزیع فضایی جمعیت استان در سالهای آینده توجه به الگوی مرتبه - اندازه در برنامه‌ریزی شهری، از تمرکز جمعیت استان و قطبی شدن آن خواهد کاست. که خود مستلزم اجرای یک سیاست کلان در ارتباط با سایر کانونهای تمرکز جمعیت است.
۷. در ایجاد شهرهای جدید (به جز اهداف اقتصادی - صنعتی) چنانچه در شعاع عمل و جاذبه و حوزه نفوذ قوی شهر اصفهان باشد باید دید که جز افزایش مراکز شهری منطقه اصفهان و وابستگی آنها به مرکز استان و بالاخره صرف هزینه‌های زیاد جهت تهیه تأسیسات زیربنایی آنها، نتیجه مورد انتظار عاید خواهد شد یا نه؟
۸. گرایش به عدم تمرکز در مدیریت و تصمیم‌گیری و تقسیم کلان شهر اصفهان و برخی از شهرهای بزرگ استان به اجتماعات کوچکتر از مشکلات شهری این مراکز خواهد کاست.

۱. رضوانی، علی‌اصغر، روابط متقابل شهر و روستا با تأکید بر ایران، پیام نور، ۱۳۷۴، ص ز.

نمودار ۱. نمایش توزیع جمعیت شهری استان اصفهان توسط منحنی لورنز و ضریب تراکمی جینی

ضریب تراکمی جینی = نسبت مساحت زیر منحنی (O) حداقل این ضریب و حداکثر آن یک است. کل مثلث (ABC) بدیهی است هر چه این ضریب به یک نزدیکتر باشد، توزیع یکنواخت تر است و هر چه به صفر نزدیکتر باشد عدم یکنواختی بیشتر مشاهده می شود.